

Beata Adrjan

<https://doi.org/10.26881/pwe.2021.53.13>

ORCID: 0000-0003-0285-9479

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

beata.adrjan@uwm.edu.pl

Obrazy rodziców w poradnikach dla nauczycieli.

Raport z badań wstępnych

Summary

Images of parents in teachers' guides. A preliminary research report

The article attempts to identify the images of parents presented in the selected teachers' guides. Based on a content analysis of these guides, the author identified two ways of presenting parents: first portraying parents as difficult, demanding and confrontational, and second presenting them as partners of the school. The conducted analysis also shows two approaches to building relationships between teachers and parents: first based on a strategy of conflict and confrontation with parents, and second based on a positive attitude towards parents and a joint work of teachers and parents for the benefit of children. In conclusions the author attempts to search for the hypothetical contexts of constructing the images of parents and their relationships with the school presented in the teachers' guides.

Keywords: parents at school, content analysis of teachers' guides, images of parents in teachers' guides

Słowa kluczowe: rodzice w szkole, analiza treści poradników dla nauczycieli, obrazy rodziców w poradnikach dla nauczycieli

Wstęp

Od momentu wkroczenia rodzica do szkoły, który (w)chodzi do niej wraz z dzieckiem (Śliwerski 2012: 98), jego pozycja jest niezwykle skomplikowana i pełna sprzeczności. Rodzic jest klientem szkoły (por. Taraszkiewicz 2001: 212), lecz to nie on jest bezpośrednim odbiorcą usług edukacyjnych. Jest w szkole osobą znaczącą, bo „za plecami każdego ucznia stoją jego rodzice” (Gęsicki 1992: 37, por. Jagieła 2007: 10), a jednocześnie w narracji nauczycieli jest osobą niepotrzebną czy niepożądaną w szkole¹. Rodzic jest gwarantem funkcjonowania szkoły i – jak pisze Śliwerski (2012: 98) – stwarza miejsca pracy, a równocześnie jest systemowo wykluczony z jej zarządzania (Śliwerski: 2002 169;

¹ „Szkoła byłaby bardzo sympatycznym miejscem pracy, gdyby nie zakłócali jej uczniowie i ich trudni rodzice” (Taraszkiewicz 2001: 208; por. Konieczna 2010: 83).

Kochanowski 2007). W opowieściach organizacyjnych (Konecki 2007: 8) dyrektorów i nauczycieli rodzice stanowią jeden z głównych wątków narracyjnych. Nauczyciele uważają, że rodzice podważają ich autorytet (Taraszkiewicz 2001: 115; Śliwerski 2012: 115), kwestionują zdanie nauczyciela (Łukasiewicz-Wieleba 2014: 129), wzbudzają niechęć do nauczyciela (Radziwiłł 1975: 26) oraz są przyczyną uczniowskich niepowodzeń (Kozieł 2011: 324; Polak 2016: 355). Ponadto unikają kontaktu ze szkołą (Babiuch 2002: 84) i są nieadekwatnie lojalni wobec swoich dzieci (Dannesboe i in. 2019: 60). Rodzice z kolei twierdzą, że są w szkole na straconej pozycji (Bibik 2010: 105), zarzucają nauczycielom niedostępność, brak zrozumienia, niesprawiedliwość czy brak działań (Śliwa, Śliwa 2018: 184). Takie podejście może tworzyć „absurdalny permanentny stan zimnej wojny” (Bauer 2015: 114) pomiędzy rodzicami a nauczycielami. Finalnie po odczytaniu przytoczonych wypowiedzi formułowanych przez nauczycieli i rodziców można zadać pytanie: Jak to się dzieje, że relacje między podmiotami szkolnej rzeczywistości mogą przybierać taką postać? Przyczyn takiego stanu można poszukiwać w: historii, budowanych przez lata stereotypach rozumienia rodzica, społecznych przemianach czy w panującej kulturze szkoły (choć nie tylko). Szczegółowa ich analiza wykracza poza ramy tego tekstu. Niemniej jednak poprzez zaprezentowane tu badania chcę podjąć rozważania dotyczące relacji między rodzicami a szkołą przy użyciu analizy sposobów konstruowania obrazu rodziców w literaturze adresowanej do nauczycieli. Przedmiotem analizy jest przekaz dotyczący rodziców zawarty w poradnikach dla nauczycieli.

Rodzice w szkole

Analiza literatury dotyczącej relacji szkoła–dom, zarówno polskiej, jak i zagranicznej, z ostatnich 20 lat wskazuje na obrazy rodziców zbudowane na: współpracy (m.in. Lulek 2008; Nowosad 2010; Dannesboe i in. 2019), partnerstwie (Mendel 2002; Epstein i in. 2002) i konflikcie (Śliwerski 2002, 2016; Klus-Stańska 2008; Nalaskowski 2009). Obrazy rodziców w szkole w wybranych z literatury perspektywach są propozycją kategorii, która pozwoli na przyjęcie pewnej ramy teoretycznej porządkującej analizowany materiał badawczy.

Obraz pierwszy: współpraca

W literaturze dotyczącej szkoły powszechnie stosowaną kategorią opisu rodzica w szkole jest współpraca. Ten typ relacji traktowany jest jako pozytywnie nacechowana norma, wręcz reguła, która powinna obowiązywać w szkole. „Współpraca nauczycieli i rodziców polega na aktywnym wspomaganie rozwoju uczniów poprzez włączenie rodziców w proces edukacji ich dzieci” (Nowosad 2010: 342). Jednak w takim podejściu kryje się także niebezpieczeństwo „zaanektowania” rodziców przez szkołę. Rodzic współpracujący w takiej perspektywie wypełnia swoje zadania wtedy, kiedy spełnia nałożone przez szkołę

reguły². Źródeł takiego postrzegania rodziców można poszukiwać w rozumieniu rodziców konstruowanych w szkole w przeszłości. Wielu autorów twierdzi, że w Polsce taka koncepcja rodzica wywodzi się z ideologicznego profilu powojennej szkoły (Borzyszkowska 1981: 318–319), wrzęgniętej w system socjalistycznej propagandy i indoktrynacji (Janke 1995a: 9). Wynikające z przeszłości podporządkowanie (Janke 1995b: 9), zmarginalizowanie (Śliwerski 2016: 33) czy „ukrzesłowienie” rodziców (Kwaterna 2015), mimo już ponad trzydziestoletniego okresu po transformacji ustrojowej, jest spuścizną, z którą ciągle jeszcze zmagają się polskie szkoły. System taki traktuje rodziców jak pożytecznych partnerów w umacnianiu autorytetu nauczycieli, dyscyplinowaniu uczniów i wspomaganie usługowo-materialnym³ (Śliwerski 2016: 33) i jest dowodem na „szkołocentryczną” (Janke 1995b: 11) perspektywę widzenia ich w szkole. Współpraca więc w takim rozumieniu może być wynikająca z przeszłości podległością rodzica, który chcąc mieć dobre relacje w szkole, podporządkowuje się narzuconym przez szkołę regułom.

Obraz drugi: partnerstwo

Odmienny obraz rodzica w szkole oparty na demokratycznej idei aktywnego współdziałania to partnerstwo opisywane jako wzajemny wpływ i angażująca rodzinę relacja wokół dziecka (Mendel 2002: 53). Koncepcja **rodzica jako partnera szkoły** jest zgodna z ideą, że bez rodzica niemożliwe są dziecięca edukacja i dziecięcy rozwój: „[d]ziecka bowiem w żaden sposób nie da się uczyć i leczyć w oderwaniu od jego relacji z rodzicami” (Kielin 2011: 19). Rodzice w takiej perspektywie są integralną częścią zespołu wspomagania rozwoju, ponieważ są w stałym kontakcie z dzieckiem i mają możliwość podejmowania działań wspomagających (Chojnacka-Synaszkó 2016: 2016). Takie ujęcie nie pozycjonuje rodzica do podległości, ale zakłada równorzędność, a jednocześnie odmienną rolę zarówno oddziaływań rodzica, jak i szkoły. W takim podejściu rodzina i szkoła to dwa różne światy życia i uczenia się dziecka. W tych światach aktywność nauczyciela i rodzica jest niezależna, a jednocześnie komplementarna, bo „nauczyciel zaczyna pracę tam, gdzie kończy ją rodzic i odwrotnie” (Krumm 1989: 21).

Obraz trzeci: rodzic jako przeciwnik

Kolejny przedstawiany w literaturze obraz rodzica w szkole to **rodzic nieprzyjazny szkole**, oskarżany o niechęć do szkoły, brak współpracy czy umiejętności wychowawczych. Rodzic jest postrzegany w relacji z nauczycielem jako mniej kompetentny, „mniej wykształcony, i prosty” (Radziwiłł 1975: 18). Eskalacja wzajemnej wrogości może doprowadzić do tego, że w trudnych środowiskach rezygnuje się wręcz ze współpracy, żeby

² U Rolanda Meighana takie rozumienie rodzica zostało określone kategorią „dobrego rodzica” (Meighan 1993: 54 i nn.).

³ Dorota Klus-Stańska tak rozumianą rolę rodzica określa sformułowaniem „mały pomocniczek pani” (Klus-Stańska 2010: 43)

nie „podbijać” niechęci rodziców (Żytko 2009: 449). Rodzicom przypisuje się rolę nie-subordynowanych uczniów; „są rugani przez nauczycieli, jakby to oni nie uczyli się, oni ścigali, kłamali i wykręcali się broniąc własnego dziecka” (Radziwiłł 1975: 24). Tak skonstruowana perspektywa spojrzenia na rodzica w szkole prowadzi do zgubnej w skutkach dezintegracji, kiedy poszczególne elementy wychowania nie współdziałają ze sobą, przyjmują sprzeczne ze sobą wzorce, ideały, wartości wychowawcze (Kawula 2009: 65).

Jednym z obszarów, w którym można zaobserwować sposoby konstruowania perspektywy spojrzenia na rodziców w szkole, są poradniki dla nauczycieli. Zawarty w nich przekaz stał się inspiracją do podjęcia badań, które prezentuję w tekście.

Założenia badawcze

Metodą badawczą, którą przyjąłem, aby zbadać obrazy rodziców wyłaniające się z poradników, była analiza treści (Babbie 2004: 342), nazywana też analizą tekstu (Silverman 2009: 83) czy analizą dokumentów (Rapley 2013: 193). Jest to metoda zakładająca poszukiwanie „założeń i znaczeń, składających się na kulturowy świat, którego częścią są analizowane teksty” (Perakyla 2009: 326). Tekstem była treść poradników dla nauczycieli, które miały znaczenie dla badacza (Hammersley, Atkinson 2000: 165). Poradnik potraktowałam jako dokument, który jest wytworem kultury (w tym przypadku kultury związanej ze szkołą i edukacją). Przeprowadziłam strukturującą (Konarzewski 2000: 172) analizę treści polegającą na ujawnianiu niektórych cech tekstu. Poszukiwałam cech treściowych; sformułowań, które są zastosowane w poradnikach; przedstawiają rodziców oraz strategie podejścia do rodziców. Założeniem analizy była koncentracja na „sugerowanej zawartości”, a nie ich językowej formie, starałam się wydobyć założenia i presupozycje zawarte w tekście (Perakyla 2009: 329). Klasyczne pytania w badaniach przekazów: kto mówi, co, do kogo, dlaczego, z jakim skutkiem (Babbie 2004: 342) dotyczyły w mojej pracy rozpoznania niewielkiego wycinka pedagogicznej wewnętrznej wiedzy kulturowej członków społeczności (Borowska-Beszta 2011: 218) w obszarze dotyczącym konstruowania obrazu rodziców w szkole przez poradniki dla nauczycieli. Jednostkami analizy (Babbie 2004: 434) były fragmenty tekstu dotyczące przedstawiania rodziców i porad, jak z rodzicami pracować w szkole.

Za cel badania postawiłam sobie odpowiedź na pytanie: Jaki obraz rodzica i relacji z nim w szkole jest przedstawiany w poradnikach dla nauczycieli? Analizę tekstów poradników prowadziłam zgodnie z przyjętymi problemami szczegółowymi:

1. Jakie określenia rodziców stosuje się w poradnikach dla nauczycieli?
2. Jakie strategie zachowań wobec rodzica zalecają nauczycielom poradniki?

Sposób doboru materiału badawczego

Przyjęta w artykule teoretyczna rama rozumienia rodziców w szkole opiera się na trzech wyłonionych na podstawie analizy literatury przedmiotu obrazach rodzica: współpracy, partnerstwie i konflikcie. Za cel analiz uznałam rekonstrukcję, jak te obrazy funkcjonują w poradnikach i jak są w nich opisywane. Dobór poradników był celowy; wybierałam takie, w których obraz rodziców mieścił się w przyjętych z literatury wizerunkach. Po pierwsze poszukiwałam poradników, w których przyjęty był obraz współpracującego rodzica. Dla tej kategorii wybrałam poradnik Tomasza Garstki i współautorów (Garstka i in. 2016), w którym autorzy podejmowali rozważania dotyczące współpracy jako dominującej relacji rodziców ze szkołą. Wybór tej pozycji był podyktowany zawartością argumentów, którymi posłużono się w poradniku do ukazania obrazu współpracy szkoły i domu. Dzięki temu mogłam dokonać analizy, jak ta współpraca jest rozumiana i jak powinna być w szkole realizowana oraz jakie obrazy współpracującego rodzica są przedstawione w poradniku. Wiele spośród przeglądanych poradników poświęconych było konfliktowi z rodzicami; takie też zostały przeze mnie wybrane do analizy obrazu rodzica skonstruowanego na konflikcie (poradnik autorstwa Marzeny Frąckowiak z 2011 r. oraz Ewy Maksymowskiej i Moniki Werwickiej z 2009 r. o konfliktach w szkole). Do poszukiwania obrazu rodzica jako partnera posłużyłam się literaturą zagraniczną, ponieważ napotkałam trudności w znalezieniu w polskich poradnikach takiej optyki postrzegania rodziców. Obraz rodzica jako partnera znalazłam w poradniku Sary Bubb (2004) oraz Michaela Thompsona i Alison F. Mazzoli (2012).

Oto lista wybranych do analizy poradników:

- Bubb S. (2004), *26 ways to survive parents' evening*. „TES Newspaper”, 5 November;
- Frąckowiak M. (2011), *Gdy rodzic staje się roszczeniowy. Poradnik dla nauczycieli*. Poznań, Wydawnictwo eMPI²;
- Garstka T. i in. (2016), *Współpraca z rodzicami w szkole. Scenariusze zebrań, wskazówki do prowadzenia trudnych rozmów, materiały dla rodziców*. Poznań, Forum Media Polska;
- Maksymowska E., Werwicka M. (2009), *Konflikty w szkole. Niezbędnik dyrektora*. Warszawa, ABC a Wolters Kluwer business;
- Thompson M.G., Mazzola A.F. (2012), *Understanding Independent School Parents. The Teacher's Guide to Successful Family – School Relationships*. Printed in the United States of America, Wise Teacher Press.

W tekście analizuję jedynie pięć poradników i jest to wstępna część badań, które będą kontynuowane. Wybrałam tylko takie poradniki, z których interesujące mnie badawczo obrazy były dominujące i jasno zadeklarowane. Nie roszczę sobie prawa do uogólnień związanych z przekazem poradników. Wybrane teksty traktuję jako przykład przekazu o rodzicach zamieszczonego w poradnikach, nie zaś obowiązujący we wszystkich tego typu publikacjach jednorodny przekaz kierowany do nauczycieli. Relacje z tych badań traktuję jako bardzo wstępną analizę pojawiania się obrazu rodziców w przyjętej perspektywie: współpracy, partnerstwa czy konfliktu.

Wyniki badań

Wyniki przedstawiam zgodnie z postawionymi problemami badawczymi w dwóch obszarach (określenia rodziców i strategie zachowań wobec rodziców). Pierwszym jest odpowiedź na pytanie: Jakie określenia rodziców stosuje się w poradnikach dla nauczycieli?

Poradnikowy obraz rodziców

Obraz pierwszy: rodzice w konflikcie

Poszukując odpowiedzi na to pytanie badawcze, analizowałam poradniki dla nauczycieli pod kątem określeń, którymi opisywani są rodzice. Były to najczęściej określenia w postaci przymiotników. Określeniem występującym w poradnikach było nazywanie rodzica **roszczeniowym**. Sam tytuł jednej z publikacji nadawał rodzicowi to miano: *Gdy rodzic staje się roszczeniowy* (Frąckowiak 2011). Roszczeniowość jest tu opisywana jako cecha „bezpośrednio związana z poczuciem własnej wartości”, która jest „odwrotnie proporcjonalna do ego – kiedy jedno spada, to drugie wzrasta” (Frąckowiak 2011: 10). Taki sposób opisu negatywnie naznacza zarówno rodzica, jak i jego pozycję w szkole. W innym poradniku rodzic określany jest jako **konfliktotwórca** (Maksymowska, Werwicka 2009: 88). Nauczyciele, jak relacjonuje poradnik, obawiają się rodziców i postrzegają ich jako **zagrożenie nauczycielskich kompetencji i źródło kłopotów** (Maksymowska, Werwicka 2009: 88). Szczególne miejsce w tym poradniku przeznaczono typologii rodziców trudnych. Poradnik zawierał takie określenia rodzica, jak: „[n]amolny, roszczeniowy twardy, roszczeniowy miękki, groźący, przypodchlebiający się, rywalizujący, podporządkowany – przestraszony, filozof – teoretyk, żartowniś, zagadujący, ważny, nadopiekuńczy, krytykant, doradca” (Maksymowska, Werwicka 2009: 97). Mimo że w poradniku uzasadniano, że celem takich określeń jest lepsze zrozumienie **trudnego rodzica**, trudno się oprzeć wrażeniu, że rodzice (grupa rodziców) przedstawiani są w negatywnym świetle. Trudno także wyobrazić sobie, że takie określenia rodzica mogą tworzyć fundamenty dobrej relacji.

Poradniki przedstawiające taki obraz rodzica formułują wypowiedzi o nim przy użyciu postawy konfrontacji z rodzicem, stosują negatywne określenia, także ośmieszające czy pokazujące słabości rodzica. Analizowane poradniki opisują rodzica jako czarny charakter szkolnych historii i nakładają nań stygmat nie tylko negatywnych, ale także wprost obrażających go cech. W wybranych poradnikach z dominującym obrazem rodzica w konflikcie to rodzicom jest jednostronnie przypisywana wina. Autorzy nie przytaczają sytuacji, w których wina jest po stronie nauczyciela. Oczywiście nie wykluczam poradnika, w którym odpowiedzialność za konflikt jest przypisywana nauczycielowi, natomiast analizowane teksty takiej perspektywy nie pokazywały.

Obraz drugi: rodzice z dzieckiem i dla dziecka

Dla porównania został poddany analizie poradnik z dominującym przekazem zbudowanym na współpracy i partnerstwie. Analizowane teksty okazały się bardzo zbliżone w pokazywaniu obu tych perspektyw, stąd zostały połączone we wspólną kategorię współpracujących i partnerskich rodziców. W artykule zamieszczonym w „TES Newspaper”⁴ (Bubb 2004), poradniku brytyjskim, zauważalny jest nienacechowany emocjonalnie sposób określania rodziców. Są oni przedstawiani jako pewna odmienna, niezintegrowana z podstawowymi działaniami szkoły społeczność, która wkracza w szkolne życie dzięki więzom rodzicielskim z dziećmi. Sformułowania określające rodziców mają charakter opisowy; poradnik (Bubb 2004) jest niczym przewodnik turystyczny po nieznanym terenie i prezentuje nauczycielowi nieznaną rzeczywistość. W poradnikach stosuje się następujące prezentacje rodziców: „rodzic chce dla dziecka jak najlepiej”, „rodzice chcą słyszeć, jak sobie radzi dziecko w ich szkole”, „nie wszyscy rodzice są tacy, jak ty oczekujesz, ale wszyscy chcą najlepiej dla swoich dzieci”. W takim podejściu dominuje sposób prezentowania rodzica w kontekście relacji z dzieckiem; rodziców w poradniku otacza się szczególną estymą – są wsparciem uczniów i to legitymizuje ich partycypację w społecznej sieci szkolnej oraz szczególne miejsce w relacji z nauczycielem. W poradniku z takim przekazem (Thompson, Mazolla 2012: 21) przedstawia się rodzica także przez pryzmat trudności, których doświadcza: w rodzicielstwie, w nowej (dla rodzica) rzeczywistości, czy trudności z oswojeniem instytucji edukacyjnej dziecka: „każdy rodzic jest uwięziony w pułapce nadziei, miłości i lęku”, „rodzicielstwo jest z natury trudne i nikt nie ma w nim doświadczenia” czy „rodzice mogą czuć się uwięzieni przez szkołę ich dziecka” (Thompson, Mazolla 2012: 21). Dzięki takiemu poradnikowi nauczyciel dowiaduje się także, że rodzice mogą przeżywać trudności związane ze swoim rodzicielstwem, mogą być nieporadni, źle się czuć w szkole, nie mieć doświadczeń w byciu rodzicem dziecka w szkole.

Analiza treści poradników pod kątem obecnych w tekstach koncepcji rodzica wyodrębnionych na podstawie określeń w nich stosowanych pozwala na syntetyczne zestawienie przedstawione w tabeli 1.

W poddanych analizie poradnikach opartych na konflikcie rodzic jest przedstawiany jako ktoś obcy, niekompetentny, sprawiający trudności, wrogo nastawiony do szkoły i nauczyciela, oraz nieskory do wspólnego działania. W poradnikach opartych na obrazie rodzica współpracującego jest on pełnym dobrych intencji partnerem, czasami nieco zagubionym, ale zawsze wspierającym dziecko. W zestawieniu można zauważyć także różnice w legitymizowaniu obecności rodzica w szkole: rodzic w konflikcie występuje sam, w izolacji, natomiast w obrazie partnera jest w szkole widziany zawsze w kontekście dziecka. Jednak rodzic w obu narracjach nie jest w szkole „u siebie” – w polskim poradniku jest Obcy w szkole, a w anglojęzycznym – Inny (Levinas 1998).

⁴ TES – „Times Educational Supplement”, brytyjska gazeta wydawana od 1910 r. (początkowo jako dodatek do Timesa, a od 1916 r. jako niezależne pismo), adresowana do specjalistów do spraw edukacji.

Tabela 1. Określenia rodziców w analizowanych poradnikach

Kategorie analizy	Rodzic w konflikcie	Rodzic z dzieckiem i dla dziecka
Status relacyjny	Obcy	Inny
Pozycja w szkole	izolacyjna – bez dziecka	relacyjna – z dzieckiem
Nastawienie	negatywne	pozytywne
Pozycja taktyczna	wróg	partner
Cel	zwalczenie	oswojenie
Narracja	konfrontacyjna	koncyliacyjna
Wartościowanie	obrażanie, brak szacunku wobec rodzica	szacunek dla rodzica

Źródło: badania własne.

Strategie zachowań wobec rodzica występujące w poradnikach

W drugim obszarze badawczym szukałam odpowiedzi na pytanie: Jakie strategie zachowań wobec rodzica są zalecane w poradnikach? Kategoriami analizy były wszelkie poradnikowe rady dotyczące sposobów radzenia sobie nauczyciela w relacjach z rodzicami. Rady te dotyczyły zachowań pożądaných w bezpośrednim (indywidualnym bądź zbiorowym) kontakcie z rodzicami. Wyszukiwałam strategie w rozdziałach zatytułowanych: „Jak sobie radzić z rodzicami w szkole” bądź w ogólnych wytycznych dotyczących postępowania wobec rodziców i w obecności rodziców. Ponownie w analizowanym materiale wyłoniły się dwa obrazy.

Obraz pierwszy: strategia walki z rodzicem

Poradnikowe zalecenia proponowane w budowaniu relacji z rodzicami były formułowane m.in. następująco: „[r]ozpoznaj gry rodzica: słuchaj i obserwuj (...), zadaj sobie pytanie – jakim chciałby, żebym go widział, (...) po co robi to, co robi, (...) jakie korzyści chciałby uzyskać” albo „[w]prowadzaj antygry, czyli brak zgody na grę [rodzica – B.A.] (Maksymowska, Werwicka 2009: 98). W innym poradniku zachęcano do takiego zachowania, jak „[a]wangardowa perswazja”, czyli „zupełnie nowe oddziaływanie na kogoś, przekonywanie go, argumentowanie, wywieranie na niego wpływu” (Frackowiak 2011: 28).

Z takich zaleceń wyłania się negatywnie nacechowana (w stosunku do rodzica) metodologia nauczycielskich strategii postępowania. W przekazie poradnika rodzice stawiani są w sytuacji konfliktu z nauczycielem – jako przeciwnicy walczący o własne racje. Zastosowany sposób postrzegania rodzica, wobec antycypowanego konfliktu, może kreować nastawienie emocjonalne nauczyciela, wzbudzając w nim nieufność, lęk czy niepokój.

Strategie zawarte w takich poradnikach można określić jako **strategię konfliktu**, w której nauczyciel ma sobie poradzić ze sprytnym, negatywnie nastawionym, żądającym za wiele, fałszywym rodzicem, podejmując z nim walkę (antygrę, opór, odmowę, unikanie, narzucanie). Zastanawiająca jednostronność analizowanych obrazów z dominacją jednej strategii postępowania wobec rodziców może wynikać z profilu tematycznego poradników, które w tytułach już sugerują, do jakiego odbiorcy są adresowane: *Konflikty w szkole*, *Gdy rodzic staje się roszczeniowy*. W takich strategiach rodzica postrzega się jako obcego w szkole, wobec którego nauczyciel powinien zastosować konfrontacyjne strategie działania. Strategie polegające na odkryciu taktyki rodzica, ataku na niego i jego unieszkodliwieniu. Nauczyciel jest pozbawiany sprawczości, to rodzic jest sprawczy – generuje konflikt, a nauczyciel ma jedynie zadanie, żeby nie ustąpić.

Obraz drugi: strategia budowania relacji z rodzicami

W poradnikach pojawiają się także odmienne od konfliktowych strategie zachowania wobec rodziców. Są one oparte na budowaniu relacji. Poradnikowe zalecenia można podzielić na trzy kategorie dotyczące: nastawienia nauczyciela (aspekt emocjonalny), zachowań nauczyciela w czasie spotkania (aspekt społeczny) oraz detali spotkania (aspekt techniczny). W poradniku akcentowane są działania, które nauczyciel może podjąć, aby **pozytywnie nastawić się** wobec rodziców – może ich poznawać, wczuwać się w ich sytuację, traktować ich z szacunkiem, trzymać po swojej stronie, np. „wczuj się w pozycję rodziców, stań w ich butach” (Bubb 2004); „nauczyciele muszą robić wszystko, żeby mieć rodziców po swojej stronie” (Garstka i in. 2016: 3). Rady poradników dotyczące zachowań nauczyciela, które może on wypracować w relacji z rodzicem, to m.in.: „przekazuj dobre wiadomości” (Thompson, Mazolla 2012: 57); „pamiętaj o pozytywnym wydźwięku spotkania” (Garstka i in. 2016: 9); „rodzice chcą słyszeć, jak sobie radzi ich dziecko w szkole, zamiast detali dotyczących realizacji materiału nauczania” (Bubb 2004).

Te zalecane zachowania nauczyciela sugerują koncentrację na konkretnych zadaniach: pozytywnym przekazie, aktywnym słuchaniu, zarządzaniu konfliktem, korzystaniu z doświadczeń innych nauczycieli czy konstruowaniu profesjonalnych wypowiedzi o postępach i rozwoju dziecka. W żadnej ze strategii poradnika nauczyciel nie jest nastawiony do rodzica negatywnie – przekaz poradnika zachęca nauczyciela do profesjonalnego, poprzedzonego refleksją działania. W ostatnim obszarze poradnik koncentruje się na odpowiednim stroju: „ubierz się odpowiednio, strój jest także przekazem” (Thompson, Mazolla 2012: 71), przygotowaniu materiałów na spotkanie czy kontroli czasu. W ten sposób poradnik „wyposaża” nauczyciela we wrażliwość na szczegóły i potrzebę wypracowania dobrych nawyków w kontaktach z rodzicami. W tabeli 2 zamieszczam syntetyczne zestawienie analizowanych strategii zachowań.

Tabela 2. Strategie zachowań wobec rodziców w analizowanych poradnikach

Kategorie analizy strategii	Poradniki z dominującym obrazem rodzica opartym na	
	konflikcie	partnerstwie
Sprawczość N	R ma problem i powoduje konflikty; sprawczość jest poza N	R może mieć problemy ze swoim rodzicielstwem, rolą N jest mu pomóc – sprawczość N
Przestrzeń działania N	obrona swojej pozycji	wprowadzenie R w szkolne pole działania
Sposoby działania N	walka z R	współdziałanie z R
Symetryczność relacji	dominacja N	partnerstwo wymagające profesjonalizmu N
Miejsce w szkole	N nie dopuszcza R do działań szkoły	N wprowadza R do działań szkoły
Role w relacji	wrogość – walka	współistnienie – praca
Emocje N wobec R	lęk, niepokój	akceptacja, zaciekawienie
Konsekwencje emocji	uległość albo agresja	pozytywne nastawienie

N – nauczyciel, R – rodzic

Źródło: badania własne

W poradniku z dominującym obrazem rodzica opartym na konflikcie nauczyciel jest stawiany w relacji w pozycji dominanta, który walczy z rodzicem i broni swojej pozycji. Paradoksalnie, to nie nauczyciel jest sprawczy w relacji z rodzicem, lecz rodzic, ponieważ powoduje konflikt. Nauczyciel ma przyjąć pozycję obronną wobec takiej postawy rodzica. W relacji z rodzicem jest nastawiony na walkę i niedopuszczanie rodzica do działań szkoły. W narracji poradników z obrazem rodzica jako partnera nauczycielowi proponuje się partnerstwo wobec rodzica, wprowadzanie go w szkolne działania, pracę nad wspólnym dobrem (rozwojem dziecka) w atmosferze akceptacji i zainteresowania.

Zakończenie

Przeprowadzona analiza treści poradników pozwala na wnioski w dwóch obszarach:

- wnioski dotyczące zawartości analizowanych poradników:
  - analizowane poradniki kreują dwa obrazy rodzica w szkole: przeciwnika oraz partnera szkoły. Kategoria współpracy i partnerstwa w przekazie poradnikowym jest zbudowana na podobnym, trudnym do rozdzielenia w analizie obrazie;
  - strategie zachowań nauczyciela proponowane przez poradniki to walka i budowanie relacji. Poradnikowe strategie są konsekwencją przyjętego obrazu rodzica: z jednej strony opartego na współpracy-partnerstwie, z drugiej zaś – na konflikcie;

- w strategii budowania relacji rodzic jest **partnerem** działania szkoły, nauczyciel zaś profesjonalistą umiejącym zjednać rodzica do działania na rzecz dziecka. Rodzice w takim ujęciu są doceniani i dowartościowywani za fundamentalny wkład w rozwój dzieci, a współpraca z nimi jest kluczowa w realizacji zadań edukacyjnych szkoły (Kerbow, Bernhardt 1993: 115). Taka strategia jest akcentowana głównie (choć nie wyłącznie) w zagranicznych poradnikach;
  - w strategii walki z rodzicem relacje rodzica z nauczycielem są budowane w klimacie braku zaufania i konfliktu. W pedagogicznej literaturze popularnej taką optykę interpretuje się jako dowód na niekompetencje szkoły i nauczycieli: Juul (2014: 34) twierdzi, że obwinianie rodzica o złą współpracę jest świadectwem tego, że szkoła wciąż nie podejmuje odpowiedzialności za swoje działania. Niepokojący jest przekaz, który nie dopuszcza możliwości, że konflikt może także powstać po stronie szkoły;
  - badania nie dają pewności, że opisane w tekście obrazy rodzica są obecne także w innych poradnikach. Należałoby je kontynuować i wtedy dopiero podejmować ewentualne próby formułowania uogólnień;
  - analiza treści prowadzi do konstatacji, że tekst zaleceń często przypomina poradniki dla handlowców: jak sobie radzić z roszczeniowym klientem (zwłaszcza w poradnikach, które zajmują się konfliktem).
- wnioski dotyczące kontekstu kulturowego, w którym są tworzone poradniki:
- pozostaje pytanie, dlaczego podczas analizy poradników tak często natrafiano na przykłady tekstów sprofilowanych na rozwiązywanie konfliktu z rodzicami. Choć pozostaje to wyłącznie w sferze rozważań hipotetycznych, można się zastanowić, czy kraje o dłuższym statusie demokratycznym są bardziej nastawione na współpracę. Tymczasem w Polsce, która ma za sobą dekady doświadczania relacji, w której rodzic był na przegranej pozycji wobec siły instytucji, rodzice z chwilą dopuszczenia ich do głosu, zaczęli nadużywać tej możliwości i wchodzić w konflikty ze szkołą (bo warunki polityczne obecnie na to pozwalają);
  - można zauważyć, że poradniki powstają nie tylko w kontekście warunków społecznych relacji rodzice–szkoła, lecz także w kontekstach społecznej roli szkoły. Polska szkoła jest poddawana krytyce i niestety wciąż nie jawi się jako instytucja, która gwarantuje każdemu dziecku rozwój. Wobec tego rodzice obierają w szkole postawę walczących o własne dziecko. Być może, taki kontekst kreuje obraz rodzica rozumianego jako przeciwnika szkoły, choć on sam działa na rzecz własnego dziecka. Być może są rodzice, których można określić jako „roszczeniowych dla przyjemności”, ale w wielu przypadkach emocje rodziców (objawiające się ich odbiorem jako roszczeniowych) są związane z tym, że nie mają poczucia, żeby szkoła realnie widziała rozwiązania umożliwiające poprawę sytuacji dziecka i dodatkowo miała pomysły, jak ją zmienić (rozwiązać).
  - rady w badanych polskich poradnikach są nastawione na kwestię, jak sobie poradzić w komunikacji z rodzicami, a nie jak rozwiązać realne problemy, które

pojawiają się w naturalny sposób w pracy szkoły. Tym samym nie dotyczą istotny sprawy. Z kolei rady w badanych poradnikach zagranicznych skupiają się na działaniu rodziców i nauczycieli na rzecz rozwiązywania szkolnych problemów poprzez wspólną (także z dzieckiem) pracę.

Jak pisze Śliwerski: „[polskie] szkoły tętnią antagonistycznymi konfliktami, nieumiejętnością pozytywnego radzenia sobie z nimi, w związku z czym rzutują one destruktywnie na zdrowie psychiczne zaangażowanych w nie stron” (2002: 172). Rozpoznana na podstawie analizy treści poradników sytuacja skłania więc do konstatacji, że narracja poradników także może się przyczyniać do budowania atmosfery wzajemnych negatywnych nastawień. To z kolei nie sprzyja budowaniu demokratycznych zasad sprzyjających rozwojowi ucznia i budowaniu partnerskich reguł między uczestnikami edukacji (Trzczińska-Król 2014: 46). Niekorzystna atmosfera, która może być pokłosiem korzystania z poradników, wpływa przecież nie tylko na rodziców i nauczycieli, ale przede wszystkim na uczniów. Przekazując wzajemnie negatywne nastawienie, poradnik może utrwalać (nie)porządek polskiej szkoły i przyczyniać się do samoodtwarzania moralnego szkoły jako wspólnoty (anty)wychowawczej (Śliwerski 2002: 173). Analizowane polskie poradniki prezentujące obraz rodzica jako przeciwnika nie kształtują pozytywnej zmiany i budowania dobrych relacji z rodzicami. Poradniki przekazujące obraz rodzica jako współpracującego partnera szkoły działającego z dzieckiem i dla dziecka są propozycją do wykorzystania w naszym systemie edukacyjnym. Tłumaczenie poradników zawierających taki przekaz wydaje się propozycją otwierającą nowe horyzonty relacji między szkołą a rodzicami.

Być może, w obecnym kształcie szkoła nie jest w stanie wytworzyć nowego porządku relacji z rodzicami, a jedyną nadzieją na ich poprawę jest opinia społeczna i rozproszone, ale mogące mówić jednym głosem gremia rodziców, które są w stanie tworzyć społeczno-polityczne konteksty dla zmiany szkoły (Klus-Stańska 2008: 27).

Literatura

- Babbie E. (2004), *Badania społeczne w praktyce*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Babiuch M. (2002), *Jak współpracować z rodzicami „trudnych” dzieci?* Warszawa, WSiP.
- Bauer J. (2015), *Co z tą szkołą? Siedem perspektyw dla uczniów, nauczycieli i rodziców*. Słupsk, Wydawnictwo Dobra Literatura.
- Bibik R., (2010), *Rodzice i nauczyciele w szkolnej przestrzeni*. W: K. Kamińska (red.), *Miejskie wojny. Edukacyjne dyskursy przestrzeni*. Wrocław, Oficyna Wydawnicza ATUT, Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe.
- Borowska-Beszta B. (2011), *Deskrypcje etnograficzne i konstruowanie wiedzy kulturowej w pedagogice*. W: J. Piekarski, D. Urbaniak-Zajac, K.J. Szmidt (red.), *Metodologiczne problemy tworzenia wiedzy w pedagogice. Oblicza akademickiej praktyki*. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Borzyszkowska H. (1981), *Współpraca szkoły z domem rodzinnym*. Warszawa, PZWS.

- Bubb S. (2004), *26 ways to survive parents' evening*. „TES Newspaper”, 5 November.
- Chojnacka-Synaszko B. (2016), *Types of parents' involvement in early childhood development / Rodzaje uczestnictwa rodziców we wspomaganiu rozwoju dziecka na wczesnym etapie jego życia*. „Psychiatria i Psychologia Kliniczna / Journal of Psychiatry and Clinical Psychology”, 16(4).
- Dannesboe K.I., Kryger N., Palludan Ch. (2019), *When school-family relations matter – discomfort and struggle among children, young people and their parents*, „International Journal about Parent in Education”, 11(1).
- Epstein J.L., Sanders M.G., Simon B.S., Salinas K.C., Jansorn N.J., Van Voorhis F.L. (2002), *School, Family and Community Partnerships. Your Handbook for Action*. 2nd ed. Thousand Oaks, California, Corwin Press, INC, Sage Publications Company.
- Frąckowiak M. (2011), *Gdy rodzic staje się roszczeniowy. Poradnik dla nauczycieli*. Poznań, Wydawnictwo eMPI².
- Garstka T., Jaroszek K., Kielczewska A.K. i in. (2016), *Współpraca z rodzicami w szkole. Scenariusze zebrań, wskazówki do prowadzenia trudnych rozmów, materiały dla rodziców*. Poznań, Forum Media Polska.
- Gęsicki J. (1992), *Jak nie zwariować w szkole? (niepedagogiczny poradnik dla nauczycieli i uczniów)*. Warszawa, Interium.
- Hammersley M., Atkinson P. (2000), *Metody badań terenowych*. Poznań, Zysk i S-ka.
- Jagiela J. (2007), *Relacje w rodzinie a szkoła. Krótki przewodnik psychologiczny*. Kraków, Rubikon.
- Janke A.W. (1995a), *Meandryczność stosunków rodziny i szkoły w Polsce powojennej. Niektóre aspekty pedagogiczne i prawne*. W: K. Jakubiak (red.), *Rodzina jako środowisko wychowawcze w czasach nowożytnych*. Bydgoszcz, Wydawnictwo Uczelniane WSP w Bydgoszczy.
- Janke A.W. (1995b), *Wybrane aspekty pedagogicznej relacji rodzina – szkoła w kontekście oczekiwanych zmian*. W: A.W. Janke, *Pedagogiczna relacja rodzina – szkoła. Dylematy czasu przemian*. Bydgoszcz, Wydawnictwa Uczelniane WSP w Bydgoszczy.
- Juul J. (2014), *Kryzys szkoły. Co możemy zrobić dla uczniów, nauczycieli i rodziców*. Podkowa Leśna, Wydawnictwo MiND.
- Karolczak-Biernacka B. (1987), *Współzawodnictwo i współpraca w szkole*. Warszawa, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Kawula S. (2009), *Rodzina jako grupa i instytucja opiekuńczo-wychowawcza*. W: S. Kawula, J. Brągiel, A.W. Janke, *Pedagogika rodziny. Obszary i panorama problematyki*. Toruń, Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Kerbow D., Bernhardt A. (1993), *Parental Intervention in the school: The Context of Minority Involvement*. W: B. Schneider, J.S. Coleman (eds.), *Parents, their children and schools*. Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press.
- Kielin J. (2011), *Jak pracować z rodzicami dziecka upośledzonego. Przewodnik dla nauczycieli i terapeutów z placówek specjalnych*. Gdańsk, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Klus-Stańska D. (2008), *Dokąd zmierza polska szkoła? – pytania o ślepe uliczki, kierunki, konteksty*. W: D. Klus-Stańska (red.), *Dokąd zmierza polska szkoła?* Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Klus-Stańska D. (2010), *Nauczycielska tożsamość zawodowa jako konstrukt negocjowany społecznie, czyli o pozorach podmiotowości nauczyciela wczesnej edukacji*. W: D. Waloszek, *Edukacja przedszkolna i wczesnoszkolna. Obszary sporów, poszukiwań, wyzwani i doświadczeń w kontekście zmian oświatowych*. Kraków, Centrum Edukacyjne Bliżej Przedszkola.
- Kochanowski J. (2007), *Oddajmy szkołę rodzicom*. „Rzeczpospolita”, 3.09.2007.

- Konarzewski K. (2000), *Jak uprawiać badania oświatowe. Metodologia praktyczna*. Warszawa, WSiP.
- Konecki K. (2007), *Nowi pracownicy a kultura organizacyjna przedsiębiorstwa. Studium folkloru fabrycznego*. „Przegląd Socjologii Jakościowej, Monografie”, 3(1). http://www.qualitativesociologyreview.org/PL/Volume3/PSJ_monografie_1.pdf, 30.04.2020.
- Konieczna A. (2010), *Szkoła wobec rodziców dziecka źle funkcjonującego w roli ucznia*. Warszawa, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
- Kozieł B. (2011), *Spostrzeganie niepowodzeń szkolnych przez nauczycieli, uczniów i ich rodziców*. Toruń, Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Krumm V. (1989), *Na ile otwarta jest szkoła publiczna do współpracy nauczycieli z rodzicami*. „Kwartalnik Pedagogiczny”, 3.
- Kwaterna A. (2015), *O ukrzesłowieciu rodziców w szkole*. W: I. Ocetkiewicz, J. Wnęk-Gozdek, N. Wrzeszcz (red.), *Szkoła: współczesne konteksty interpretacyjne*. Kraków, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.
- Levinas E. (1998), *Całość i nieskończoność. Esej o zewnętrznosci*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Lulek B. (2008), *Współpraca szkoły, rodziny i środowiska*. Rzeszów, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Łukasiewicz-Wieleba J. (2014), *Nauczyciele i rodzice. Komunikacja. Relacje. Współpraca*. Warszawa, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
- Maksymowska E., Werwicka M. (2009), *Konflikty w szkole. Niezbędnik dyrektora*. Warszawa, ABC a Wolters Kluwer business.
- Meighan R. (1993), *Socjologia edukacji*. Toruń, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.
- Mendel M. (2002), *Edukacja społeczna. Partnerstwo rodziny, szkoły i gminy w perspektywie amerykańskiej*. Toruń, Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Nalaskowski A. (2009), *Pedagogiczne złudzenia, zmyślenia, fikcje*. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Nowosad I. (2010), *Współpraca nauczycieli z rodzicami i szkoły ze środowiskiem lokalnym*. W: I. Nowosad, I. Mortag, J. Ondrakowa (red.), *Jakość życia i jakość szkoły. Wprowadzenie w zagadnienia jakości i efektywności pracy szkoły*. Zielona Góra, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego.
- Perakyla A. (2009), *Analiza rozmów i tekstów*. W: N.K. Denzin, Y.S. Lincoln, *Metodologia badań jakościowych*. T. 2. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Polak K. (2016), *Współpraca i współdziałanie międzyorganizacyjne w telekomunikacji mobilnej*. „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, 299.
- Radziwiłł A. (1975), *O współdziałaniu między szkołą a domem*. Warszawa, WSiP.
- Rapley T. (2013), *Analiza konwersacji, dyskursu i dokumentów*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Silvermann D. (2009), *Prowadzenie badań jakościowych*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Śliwa A., Śliwa S. (2018), *Współpraca z rodzicami jako ustawiczne wyzwanie w pracy nauczyciela-wychowawcy*. W: I. Koszyk, B. Ogonowski, S. Śliwa (red.), *Szkoła wobec wyzwań współczesnej edukacji. Role i zadania pedagoga, psychologa i wychowawcy*. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”.

- Śliwerski B. (2002), *Biograficzny wymiar konfliktów w szkole*. W: E. Dubas, O. Czerniawska, *Drogi edukacyjne i ich biograficzny wymiar*. Warszawa, Akademickie Towarzystwo Andragogiczne, Uniwersytet Łódzki, Instytut Technologii Eksploatacji.
- Śliwerski B. (2012), *Szkoła na wirażu zmian politycznych. Bez cenzury*. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Śliwerski B. (2016), *Szkoła w sytuacji permanentnych konfliktów*. W: I. Nowosad, K. Pietrań, M. Szymański (red.), *Szkoła. Konflikt podmiotów?* Toruń, Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Taraszkiewicz M. (2001), *Jak uczyć jeszcze lepiej! Szkoła pełna ludzi*. Poznań, Wydawnictwo Szkolne Romy Koper ARKA.
- Thompson M.G., Mazzola A.F. (2012), *Understanding Independent School Parents. The Teacher's Guide to Successful Family – School Relationships*. Printed in the United States of America, Wise Teacher Press.
- Trzczińska-Król M. (2014), *Współpraca ze szkołą jako prawo i obowiązek rodzica*. W: J. Łukasiewicz-Wieleba, *Nauczyciele i rodzice. Komunikacja. Relacje. Współpraca*. Warszawa, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
- Winiarski M. (2007), *Współpraca rodziców i nauczycieli, jej implikacje edukacyjne i determinanty*. W: S. Kawula (red.), *Pedagogika społeczna: dokonania – aktualność – perspektywy*. Toruń, Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Żytko M. (2009), *Warunki poprawy pracy szkoły w zaniedbanych środowiskach na podstawie badań międzynarodowych*. W: D. Klus-Stańska, M. Szczepska-Pustkowska (red.), *Pedagogika wczesnoszkolna – dyskursy, problemy, rozwiązania*. Warszawa, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.